

viissza a tükör-motívum jelentésére is. A fekete asszony nyilván női névnek véli az Atmát, ezért a különösen durva kifakadás, ugyanakkor ez a doktornő mézes-mázos szavaival ellentétes (hogy a felesége reménye szerint „ezentúl harmonikusan és boldogan fognak élni”), s ezzel radikálisan kifejezi azt, hogy a társadalomba való újbóli beilleszkedési kísérlet különösen nehéz próba lesz. Efelől persze a soron következő alcím, az eltévedve aligha hagyhat kétséget. Csupán az a kérdéses, miféle lesz az eltévedés létállapota, miben fog különbözni az eddigitől.

Az odülakóval egy olyan, végső stáció előtti létállapotban találkozunk a regény kezdetén, amelyben már maga sem tudja, miért lett annak idején építész. Nem vár rá már más, mint a lassú pusztulás, a végromlás. A cselekmény azzal indul, hogy becsönget hozzá barátjának a felesége, a halál hírével. S ez a furcsa, korán öregedő, ugyancsak életromcsnak mutatkozó asszony indítja el a változásokat. Ezek veszélye elől próbál menekülni a hős, s így szedik fel végül az utcán eszméletlenül, összeverten, részegen a mentők, hogy aztán a kórház kijózanítsa. A regény jelenidejének ezt a nem túl gazdag esemény-sorát folyamatosan a főhős múltjának különböző idő-síkbeli történései ellenpontozzák, egészítik ki. Ezek közül különösen fontos, és így részletesen előadott egy diákkori szilveszter (Szeged), egy hosszabb szovjetunióbeli tartózkodás, benne kiemelten egy nyári kaland részegséggel, kemény rendőri atrocitással, kórházi kezeléssel (Odessza), továbbá a kocsmázóvá válás, a kocsmá mint helyszín. Ezenkívül más emlékek is beépülnek a szövegbe. Mindegyikben szerepe van a szexualitásnak és az ivásnak, sokban az utazásnak is. S a kórházban egy novellát is „végigolvas” a beteg, amelyet a *Változó világ* című folyóirat otthelyezett régi számában talál. E novella szerzője Zalán Tibor, s a mű olvasható a *Mozgó Világ* 1980 májusi számában. A különbség annyi, hogy itt széttörve, a regény szövetébe illesztve kapott helyet. A novella a szépség, a boldogság elérhetetlenségéről, az ártatlanság, az idealizmus elvesztéséről szól, olyan kezdet tehát, amely régi tapasztalata a regény hősnének, aki gyanúsán ismerősnek véli a történetet, sőt az az érzése, mintha ő maga lett volna a megjelenített görög nyár főszereplője. Egyfajta szimbolikussá emelt kezdettel szembesül tehát, s a kezdetet európaiságunk számára maga a görög helyszín is megerősítheti. De voltak ezt megelőző és ezt követő „kezdetek” is: a kommuna, a diákkori ivászatok, a szilveszteri kiközösítés, a szinte a halál küszöbéig elvezető odesszai rendőrkaland, az első otthonra találás egy kocsmában. A rendkívül erőteljes vonzódást a női nemhez ellenpontozza a homoszexualitás motívuma, amely Odesszában elvi lehetőségként, a görög novellában

kényszerként jelenik meg: illetve a jelenbeli aszexualitás, a hajdani szép nők riasztóan kísértetszerű feltűnése. Mindenképpen azt kell gondolnunk, hogy a hős olyan dolgokat idéz fel, amelyek különösen fontosak voltak számára, amelyek motiválták egykori döntését, hogy lecsúsztatja önmagát. Korántsem egy olyan tudat működéséről van tehát szó, amely a felbomlás előrehaladott állapotában található. A regénynek a nagyformák, a struktúra, a mondatépítkezés szintjén is az erős megformáltság a sajátossága. Hosszan indázó, a különböző idősíkokat mondattanilag is egybekötő mondatokból áll a regény, s e szövegnek nyelvi, tartalmi, motivikus, hangulati, zenei egysége van, nem a szétesettséget, hanem az összefogottságot fejezi ki. Ez a forma valóban tartalommmá válik, s így ha azonosulni talán kevesen fognak is a hőssel, de megértik majd, átérzik helyzetét. S ha ez a hős nem is kiált a mélyből segítségért, a regény ezt teszi.

Végülis, ha belegondolunk, ifjúkora óta valamifajta édent keresett. Ezért oly meghatározó számára a nyár, a déli világ motívuma (trópikusok, Odessza, Görögország, Itália), s alighanem ezért is kapcsolódik ehhez a szex-szerelem motívumköre. Egyszerre vegetatív és mitologikus, biológiai és intellektuális ez a kapcsolódás. S nyilván erre is utal a regény legelső mottója Byrontól, amely azt közli, hogy a tudás fája már le van szüretelve, már minden tudott.

E műre vontakoztatva talán úgy is érthető ez, hogy e hős kipróbált-megtudott már minden rosszat, s talán elindul egy visszafelé vezető úton, amely az édenig ugyan nem, de az életig elvezetheti. Hiszen ez az építész egykor tagadó választ adott Camus híres kérdésére: érdemes-e lélni az életet. S az öngyilkosságnak egy hosszadalmas útját választotta, nem tudván boldognak elképzelni a hegyre mindegyre a követ felgöngyölt Sziszüphoszt. Most úgy búcsúzunk tőle, hogy talán megfogja, megmozdítja a követ. Vajon mi lesz a következő mozdulata?

(Kortárs Kiadó, 1998)

Alföldy Jenő

TÖRTÉNELMI LÁBADOZÁS

Lászlóffy Aladár: Felhősödik a mondatokban

A várva várt fény egy-egy hosszúra nyúlt éjszaka után bántja a szemet, s az oly nehezen végetérő történelmi tél után éppenséggel vaksin hunyorgunk: egy ideig hinni sem tudjuk, hogy tavaszodik. A napszakok és évszakok példája arra int bennünket, hogy jelentős fordulatainkat, testi-lelki mélyből kilábolható reményeinket ne tekintsük boldog végkifejletnek. Amikor a kirekesztés, rabság vagy jogfosztottság láthatatlan, mégis oly bénító kötelékei lehullnak ró-

lunk, hirtelenében azon vesszük észre magunkat, hogy több tennivaló szakadt a nyakunkba, mint amennyit reánk méretezett az anyatermészet. Nemcsak az a baj, hogy sok évtizedes mulasztások tömegét kell pótolnunk. Fájdalommal vesszük észre, hogy nem készültünk föl a feladatra: leszoktattak minket a cselekvésről, az önálló döntésről. A beilleszkedés vagy a pusztá túlélés taktikája emésztette föl erőink legjavát, és megszokott nekibúsulásainkban bizony enerváltak is lettünk, pedig már úgy éreztük, testben edzettek és lélekben mindent kibírók, hajlékonyak és rugalmasak vagyunk. Azon túl, hogy a gyógyítani tudó idő voltaképpen könyörtelen úr, bizony önmagunkat is félreismertük, túlbecsültük erőinket.

Szabadnak született, szerencsésebb idegenek talán csodálkozva hallgatnák korunk közép- és kelet-európai embereinek társadalmi nézeteit. Talán meg is riadnának, látva nemzeti öngazolás-kényszerünk, összezavarodó kisebbségi érzésünk és büszkélkedésünk váltakozó megnyilatkozásait. Érzésem szerint a boldogabb sorsú idegen azon ütközne meg legjobban, hogy mennyi önkéntelen agresszivitás szorul épp azokba a szavainkba, amelyekkel saját nemzeti lelkületünk eredendően békeszerető, szelíd és barátságos voltát bizonygatjuk. Ez rám és rád éppúgy vonatkozik, mint Ivánra, Ianra, Jáanra, Juanra, Juvanra és Hansra.

A költő - ha csakugyan az, mint Lászlóffy Aladár - mindezek fölé emelkedik. Ha nem másképpen, akkor úgy, hogy először is bevallja, hogy ő sem kivétel, és jelzi, hogy csöppet sem elégedett magával. Régóta rokonszenvezek azokkal a költőkkel, akik önmagukon mutatják meg a lélek gyarlóságait, az önzés, a hiúság, a nagyravágás és egyéb „főbűnök” elrettentő példáját. Még a morális kilengések bevallott eseteiben is több erkölcsi erőt érzek, mint amikor valaki saját példáján mutatja be a sziklaszlárd erényeket. Villon, Balassi vallásos verseit a bűntudat és a töredelem emeli nagygyá; József Attila soha el nem követett bűnökért vezeklő versei által emelkedik mindenki fölé.

Hogyne volna ez így egy sokszemélyes egyéniséggel, a nemzettel. A nemzeti tudatot, lelkiismeretet kifejező versek is akkor szárnyalnak legmagasabban, ha bírálják, ostromoznak, vezekelnek vagy éppen gyászolnak és szomorú véget, kárhozatot jövendőlnék. Lászlóffy Aladár versei magyar mód megszervezett nemzeti tudatot és lelkiismeretet fejeznek ki, - kisebbségi sorssal súlyosított alaphelyzetben. A magyar és a román, illetve a magyarországi és romániai magyar történelem aszinkronja rendkívül izgalmas különbségeket hoz felszínre itthoni és otthoni költőink látásmódjában. Egyetértek az egy és oszthatatlan magyar irodalom hangozatóival, de a különb-

ségtételt - a nem hátrányos megkülönböztetéshez vezető kettéválasztást - aligha kerülhetjük meg. Az „unió Erdéllyel” - a negyvennyolcas forradalom tizenkettedik pontja - a kultúrában megvalósítható; meg is kell hogy valósuljon, kiterjesztve más elszakított irodalmakra is. Lászlóffy Aladár - több más, hátrairakon kívül élő költőtársával együtt - megrendítő küzdelmet folytat azért, hogy a közös magyar kultúra folytatójaként a sajátosan erdélyi színeket - egyéniségének törvényei szerint - a sajátosan erdélyi problémák költői kifejezésére alkalmazza, és így jusson el nemcsak az egyetemes magyar kultúra, hanem az általános emberi törvény és a nemzetközi léptékű műveltség szolgálatáig és képviselőtéig.

Atörténelmileg értelmezhető másnaposság és a betegségből lábadozó közösségi közérzet az ő verseiben jócskán kitapintható. Túl van már azon, hogy az égbolt kiderült, s elmúlt a történelmi tél. Érzékeli, hogy „felhősödik a mondatokban” - túlzott derülletásra most sincs oka. Még másnaposa a kisebb-nagyobb Szent Bertalan-éjszakáknak vagy hosszú botok éjszakájának, még szokatlan a fény, de már újabb frontátvonulásokon borong. Ám éppen mert ennek a szédüléssel járó állapotnak nem csupán kifejezője kíván lenni, hanem gyógyítója is, a megvallott tétovaság és átmeneti tanácstalanság kimondása mellett egy sajátos változatú aktivizmus jeleit mutatja.

Provinciális helyzetben a stílus terén is egyetemesnek lenni - ez a törekvés megvolt Lászlóffy szellemi környezetében legalább a hatvanas évektől: Székely Jánostól, Kányádi Sándortól, Szilágyi Domonkoson és Páskándi Gézán át Markó Béláig, Szócs Gézáig kézen fekszik jó néhány példa. Az expresszionizmustól és aktivizmustól az archaikumot és a szabad asszociációt egyesítő, több modern irányzatot integráló tárgyiasáig számtalan leleményt felmutatott az újabb erdélyi magyar költészet az elmúlt évtizedekben. Az erdélyi költő ad a műveltségére, a világirodalmi kitekintésére: a román pályatársak legjobbjaiban Lászlóffy is ösztönző versenytársakra lelt.

Asokoldalúság és leleményesség a versek nyelvi anyagában, szerkezeti tulajdonságaiban és képrendszerében éppúgy megmutatkozik, mint a versé formált gondolatokban. Lászlóffy költeménye az eddigieknél is érzékeltetőbben mozdul egyszerre több irányba, hogy különféle kihívásokra válaszoljon. A mű olykor megfáradt, csüggedésre hajlamosá vált személyes lelkiállapotot jelez, mégis a szellem lázasan tevékeny, sokféle tartalmakat mozgósító, cselekvésre ösztönző magatartását mutatja.

Lászlóffy Aladárnak a hetvenes években tanulmánykönyve jelent meg Szabó Lőrinc költői

helyzetéről. Megkockáztatom, hogy költészetét összevevsem azével, akivel saját költészetét szűkségképpen össze kellett hogy mérje. Éppen az ellenkezőjét mondhatom az ő versszerkezetéről, mint amit mesteréről állapíthatok meg. Szabó Lőrinc verse mint a kilőtt nyíl: a gondolat eltéveszthetetlen biztonsággal repül a végő verskonklúzió felé, nem tartóztatja föl sem sorvégi rím, sem mellékmondat végére tett pont, nem időz el tetszetős képeknél, nem tesz kitérőket, késleltetési is könyörtelen következetességgel készítik elő a szilárdan megalapozott gondolati-költői konzekvenciát. Szabó Lőrinc verslogikája nem ismer pardont, és ahogy egyik esszéjében olvashatjuk, prózában sem vette jó néven, ha a szerző egynél több poént is elhelyezett művében. Annak az egynek azonban az olvasó emlékezetébe kell vésődnie: minden más eszköz azt az egy gondolatot készíti elő, teszi szemléletessé, ragyogtatja fel és röppenti a vers szerkezeti csúcára.

Lászlóffy Aladár verseiben sok-sok kép és ötlet sokasága villózik. Ha Szabó Lőrinc egyetlen kontúrvonallal rajzol, akkor ő mozaikszerűen építkezik. Mintha ötletek pergőtűzéből kellene kimentenie a vers szilárd szerkezetét. Míg Szabó Lőrinc a nagylátóságú objektívok módjára emelte ki verseinek gondolati távlatát, a döbbenetes, képzeletbetöltő közelnézetet, a rohamosan szűkülő vagy növekvő perspektívát és az enyészpontot, addig Lászlóffy Cézanne soknézőpontú látásmódját követi. Ez az utóbbi a gazdagabb, sokrétűbb és színesebb, de ez a kockázatosabb is: könnyen szervesetlen képhalmaz, tarkaság, széttartó szerkezet válhatik belőle.

Étér ez a sokszínűség legszingazdagabb költőnk, Nagy László verstechnikájától is. A Gyöngyszoknya költője egyetlen látomást jár körül szingazdag részletek végeredményben egynemű sokaságával, s a kép egyetlen szimbólummá magasodik előttünk: a puszító jégverés, melyben az ötvenes évek aszályos éveinek feszültsége robban ki, percek alatt dönti romba az emberi teremést. Lászlóffy verse is egyetlen gondolatot sugall, de körülötte úgy sorakoznak a képek, mint az új híd terheléspróbájára felvonultatott, különféle rendeltetésű tárgyak, melyeknek közös helyét egyetlen funkció jelöli ki: az összeadódó súlyuk. Lászlóffy képzettársító módszere meghökkentően felgyorsítja az észjárás számára az eseményeket. Nem csupán a dolgok felületi analógiái szerint kapcsol össze különféle dolgokat, hanem hol a hangzás, hol a látás, hol a fogalmi összetartozás szerint társítja őket. Ami az egyik sorban a szójáték kedvéért kerül együvé, az a következőben már a dialektikusan kiegészítő fogalompárjával alkot új képet, hogy aztán merész

kihagyással szilárduljon metaforává egy újabb elem hatására. Nem szétesőek ezek a versszerkezetek, hanem a felgyorsult információáramlás törvényeit követik: agyunkban túlszűfoltan kavarnak az értesülések, hírek, idegeinkben ezernyi bántalom, sérelem élménye vegyül az élet hétköznapi rendjének megfelelő képzetekkel, a félelem egy szerelem emlékével, a gyász a politikai merényletek hallucinációival, egy kedves város kiürült főtere az évekkel korábbi tömeghisztériával, a remény a katasztrófával, az évszakkváltás a korszakváltással - és így tovább.

Metaforaoltványai merész metszések nyomán hozzák gyümölcseiket. „Ólomorgona” - mondja egyik versében a könyvsajtóról, s egy másikban „Alexandriai lombtár”-ról beszél, „agymosság-özön”-t vizionál, hol a Guttenberg-galaxis végóráját sürgető technokratákkal vitázva, hol más rossz jelek rohamának ellenállva. Általában az anyanyelvi kultúra s az értelmiségi életforma egyre magányosabb utóvédharcosaként küzd a megsemmisüléssel, de még társak sokaságát sejteti maga mögött, akik értenek a szóból. Ezért oly sok az elharapott utalása, műveltségfogalmak, nevek emlegetése a versekben - mozaikszerű építkezésének is megfelelően. Számít közönségére, azokra, akik félszavakból is megértik mondandóját. Már nem a följelentők elől elrejtett gondolat közlésmódja ez, hanem montázsstetchnika, művészi elvé avatott alkotói metódus. Küzdelme a soknézőpontú költeményért javában tart - sikerületlenebb darabjai is markánsan jelzik haladási irányát.

Ilyes prózaversei óta figyelem, miként alakul ez a nehéz, paradox műforma az újabb költők kezén. Lászlóffy megkülönböztetett figyelmet érdemel: *A test edénye* meditatív prózakölteménye a kötet egyik legfontosabb darabja. A tartalmassá tehető hosszú élet hívása, a felvillantott példák sora olyan eleven körmondatban kanyarog elénk, hogy szinte látjuk a tudás és az örökélet fáján tanyázó szellem testének gyűrűvetéseit. A prózavers fő eleme lehet a kép, és lehet a mondat: a gondolat életre kelt szerkezete. Itt a hatalmas mondattest könnyedsége s a kép együtt győz: költői logikája, ódai emelkedése és a röppálya bevezéseként zökkenőmentes leereszkedése a földszintre, az agyagművesség szintjére, ahol a test „edénye” - mely önmagában bevett trópus volna - egy mesterember forgó korongjára lel. Lászlóffy olykor elárulja filozófiai vonzalmait, és ennek egyik legszebbik példája ez az isteni ősmozgatóra utaló, mégis egészen hétköznapi, korondi fazekasokat idéző kép.

(*Kortárs Kiadó, 1998*)